

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>

УДК 338.42

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ СТАНУ

FOOD SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR AND PRIORITY DIRECTIONS FOR REGULATING THE STATE OF FOOD SECURITY

Шевченко Аліса Анатоліївнакандидат економічних наук, доцент,
Одеський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3581-7884>**Петренко Ольга Павлівна**кандидат економічних наук, доцент,
Одеський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9722-3785>**Іванюк Наталія Сергіївна**магістр,
Одеський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9178-1043>**Shevchenko Alisa, Petrenko Olga, Ivaniuk Nataliia**
Odesa State Agrarian University

У статті досліджено актуальні питання забезпечення продовольчою безпекою України в умовах війни. Розглянуто основні зміни стану продовольчої безпеки та її структури в зв'язку з початком повномасштабного вторгнення. Проаналізовано динаміку основних показників Глобального індексу продовольчої безпеки держави. Виявлено проблеми, що виникають в системі продовольчої безпеки України. За допомогою регіонального аналізу досліджено стан самозабезпечення регіонів продовольством. Установлено низький рівень самозабезпечення продовольством в Луганській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Одеській та Львівській областях. Виокремлено наслідки впливу воєнних дій в Україні на продовольчу безпеку держави. Визначені пріоритетні напрямки врегулювання стану продовольчої безпеки країни. Зазначені позитивні результати реалізації пріоритетних напрямків державного врегулювання стану продовольчої безпеки.

Ключові слова: національна безпека, продовольча безпека, самозабезпечення, пріоритетні напрямки, аграрний сектор, промисловість.

The article examines the current issues of ensuring food security of Ukraine in the conditions of war. The main changes in the state of food security and its structure in connection with the beginning of a full-scale invasion are considered. The dynamics of the main indicators of the Global Index of food security of the state were analyzed. As a result, it was found that according to the GFSI indicators, in 2022, Ukraine took 26th place in the rating among European countries and 71st place in the world rating among 113 countries based on the assessment of food security indicators. The problems arising in the food security system of Ukraine were identified: a decrease in the number of manufactured agricultural products and an increase in the cost of such products (production, processing, transportation and storage). With the help of regional analysis, the state of food self-sufficiency of the regions was investigated. A low level of food self-sufficiency was established in the Luhansk, Donetsk, Zaporizhzhia, Kyiv, Odesa and Lviv regions. The consequences of the impact of military actions in Ukraine on the food security of the state are highlighted, namely: disruption of seed companies and harvest due to active hostilities, disruption of logistics and food supply chains, destruction of the infrastructure of the agrarian system and industry, problems in the system of creating added value in agro-food complexes, complications of export and import due to blocking of ports. The priority directions for regulating the state of food security in the country have been determined, including: assistance to the population in the affected territories, impact on the agricultural sector of the affected regions; creation of conditions for physical and economic availability of food; ensuring environmental security of the state;

rebuilding infrastructure and creating innovations for post-war reconstruction and spreading the idea of healthy eating. The positive results of the implementation of the priority directions of the state regulation of the state of food security are indicated. This will allow, in the conditions of post-war reconstruction, to effectively and quickly restore not only the national economy of the state, but also other areas of production and agriculture.

Keywords: national security, food security, self-sufficiency, priority directions, agricultural sector, industry.

Постановка проблеми. В історії становлення української державності в останні десятиліття сталось багато викликів та перешкод, що безпосередньо вплинули на ефективний розвиток національної економіки та однієї з її основних складових – продовольчої безпеки. Окупація значної частини територій України, пандемія Covid-19 та початок повномасштабного військового вторгнення у 2022 році мали значний вплив на загострення перешкод на шляху до відновлення продовольчої безпеки. Порушення стабільності гарантування продовольчої безпеки може катастрофічно вплинути на життєзабезпеченість та працездатність населення, а також на сільське господарство, харчову промисловість, логістично-транспортні маршрути тощо. Для виключення можливості занепаду національної економіки набуває актуальності аналіз напрямків та програм врегулювання стану продовольчої безпеки України, що мають бути в пріоритеті серед механізмів державного управління даною системою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продовольчої безпеки має глобальний характер, тому дана тема дослідження набула широкого обговорення в наукових колах світових організацій, що спеціалізуються на продовольчій безпеці та сільському господарстві. Значну увагу серед науковців та дослідників було приділено проблемі, її формуванню в умовах війни в Україні. Зокрема Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. розглянули основні зміни стану продовольчої безпеки в зв'язку з початком повномасштабного вторгнення та визначили основні заходи державного врегулювання національного продовольчого ринку [1]. В своїх наукових працях Батигіна О. М., Жушман В. М., Корнієнко В. М. та ін. узагальнили важливі для даного часу проблеми державного врегулювання та правового забезпечення продовольчої безпеки України [2]. В дослідженнях Собкевич О. В., Шевченко А. В., Жураковської Л. А. та ін. визначено пріоритетні напрямки посилення міцності промислового, аграрного та сільськогосподарського секторів до викликів, що виникли від початку повномасштабного вторгнення на територію

держави [3]. Не дивлячись на значні досягнення в дослідженні актуальної теми, поза увагою залишається формулювання пріоритетних напрямків врегулювання продовольчої безпеки в країні в умовах війни.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є аналіз стану продовольчої безпеки України в умовах активних воєнних дій на території держави. Дане дослідження дозволить визначити зміни, що відбулися в структурі продовольчої безпеки України від початку повномасштабного вторгнення та визначити пріоритетні напрямки врегулювання стану продовольчої безпеки в умовах сьогодення.

Вклад основного матеріалу дослідження. В сучасному світі поняття безпека ототожнюється з поняттям якості життя, саме тому безпеці, у всіх її проявах, приділяється велика увага. Національна безпека містить цілу систему складових, особливе значення в якій посідає продовольча безпека, оскільки її фундаментальною основою є задоволення продовольчих потреб кожної людини якісними, доступними та збалансованими продуктами харчування. Особливістю державного управління продовольчою безпекою є гарантування отримання населенням необхідної кількості продуктів харчування. Проте, для стабільного функціонування основ продовольчої безпеки необхідне вирішення проблем, що можуть виникнути під час виробництва, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Зміна клімату, пандемія Covid-19 і повномасштабне військово вторгнення в Україну значно погіршило показники продовольчої безпеки України та світу. Згідно показників GFSI (англ. Global Food Security Index) у 2022 р. Україна здобула 26 місце в рейтингу серед європейських країн та 71 сходинку в світовому рейтингу серед 113 країн за оцінкою показників продовольчої безпеки [4].

Аналізуючи показники індексу продовольчої безпеки, слід відмітити, що за даними показника «Забезпечення продуктами харчування» для України було нараховано 66,6 бали та надано 65 місце у глобальному рейтингу через низку негативних показників

Таблиця 1

Показники Глобального індексу продовольчої безпеки для України в 2022 р.

Показник	Отримані бали	Рейтингове місце
Забезпечення продуктами харчування	66,6/100	65
Економічна та фізична доступність	48/100	93
Сталість та стійкість природних ресурсів	43,5/100	94
Якість та безпека продовольства	71,3/100	52

Джерело: побудовано автором відповідно до [4]

(ріст цін, зростання частки витрат на продукти харчування; неналежне державне фінансування програм безпеки продовольством та інші). Відповідно до показника «Якість і безпека харчових продуктів», Україна отримала оцінку 71,3 бали та здобула 52 місце у світовому рейтингу [4]. Низький рівень економічної та фізичної доступності, спричинений політичною та воєнною ситуацією в країні, знищенням інфраструктури та зривом ланцюгів постачання продовольства. Найгірше значення 2022 року набув показник сталість та стійкість природних ресурсів, що пов'язаний з недоліками механізмів державного врегулювання ризиків та проблемою доступу до водних ресурсів країни. Динаміка зміни індексу продовольчої безпеки України за 2019–2022 роки представлено на рисунку 1.

З графіку видно, що в 2022 році стан продовольчої безпеки погіршився порівняно з 2021 роком. На це беззаперечно вплинуло погіршення економічної доступності продовольства. Слід відмітити, що існуючий стан продовольчої безпеки України викликає стурбованість через зниження більшості показників, а довготривалі воєнні дії на території України можуть негативно змінити систему світового експорту зерна та значно вплинути на продовольчу безпеку в світі [5; 14].

На нашу думку, більшість проблем, що виникають в системі продовольчої безпеки України пов'язані зі зменшенням кількості виготовленої продукції сільського господарства та збільшенням собівартості такої продукції (виготовлення, переробка, транспортування та зберігання). Згідно регіонального аналізу стану самозабезпечення регіонів продовольством, значна частина областей не мають відповідних можливостей чипотужностей, щоб самостійно забезпечувати потреби власного населення м'ясом, молоком чи овочами.

Рівень самозабезпеченості України продовольством за 2019–2022 рр. графічно зображено на рис. 2. Данні показники відображають на скільки виробництво певного продукту перевищує його споживання на внутрішньому ринку.

Низький рівень самозабезпеченості спостерігається відносно плодових та ягідних культур, тобто для покриття потреб даної категорії продукту необхідно орієнтуватися на імпорт. Стосовно овочів, м'яса, молока та яєць, українські виробники здатні задовольнити мінімальні потреби для споживання даних продуктів.

У 2021 році в Україні м'ясом були в змозі самостійно себе забезпечити 12 областей,

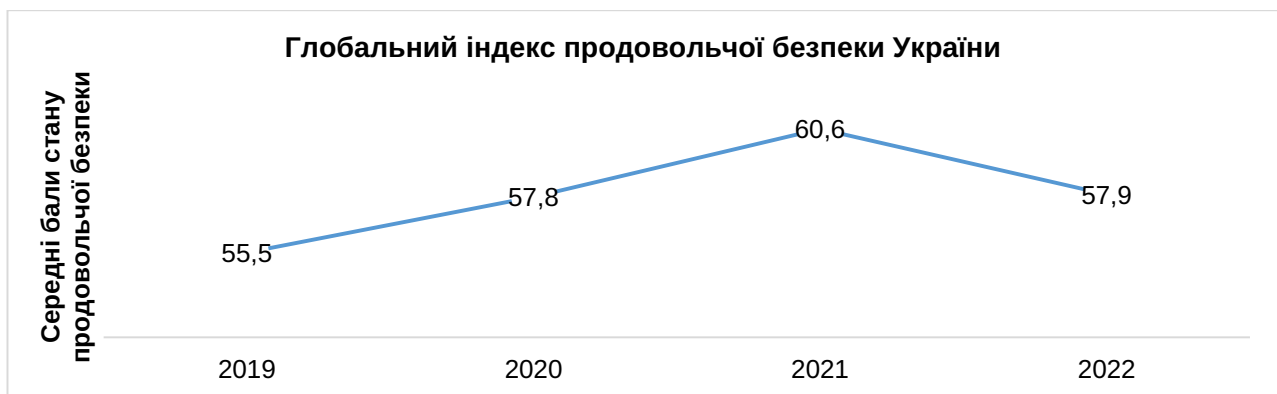

Рис. 1. Графік динаміки зміни індексу продовольчої безпеки України за 2019–2022 р.

Джерело: побудовано авторами

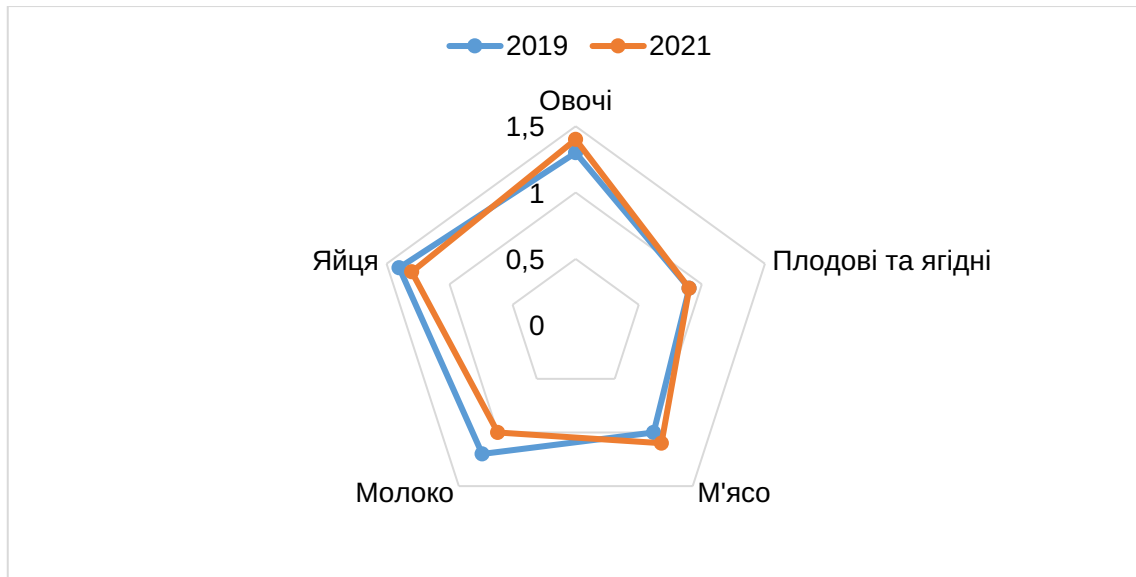

Рис. 2. Динаміка рівня самозабезпеченості України продовольством 2021 р. порівняно з 2019 р.

Джерело: побудовано авторами

молоком – 16 областей, а овочами – 18 областей. Низький рівень самозабезпечення продовольством спостерігається в Луганській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Одеській та Львівській областях, що негативно впливає на продовольчу безпеку держави. В той самий час найбільш незалежними відносно забезпечення продовольством були Вінницька, Волинська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька, Дніпропетровська та Івано-Франківська області, ресурсний потенціал виробництва продовольства в даних регіонах дає змогу задовільнити продовольчі проблеми інших регіонів. Своєчасне дослідження та рішення проблем самозабезпечення регіонів продовольством, спричинених воєнними

діями на території сучасної України (рис. 3), надасть можливість покращити стан продовольчої безпеки держави.

Для подолання наслідків, в умовах війни та для післявоєнного відновлення повинні бути забезпечені пріоритетні напрямки врегулювання стану продовольчої безпеки (таблиця 2).

Провівши SWOT-аналіз пріоритетних напрямків державного регулювання в Україні, слід відмітити, що реалізація цих напрямків забезпечить стабільність та продовольчу безпеку держави (рис. 4).

В основу запропонованих пріоритетних напрямків було покладено забезпечення стабільності роботи аграрного, сільськогосподарського, промислового, логістичного та

Рис. 3. Наслідки впливу воєнних дій в Україні на продовольчу безпеку держави

Джерело: побудовано авторами за даними [6; 7; 8]

Таблиця 2

SWOT-аналіз пріоритетних напрямків державного регулювання стану продовольчої безпеки в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Ризики
Допомога населенню на територіях, що постраждали			
Відновлення продовольчої безпеки	Прогалини в державному контролі за гуманітарною місією	Заохочення запитів населення в продовольстві	Активні воєнні дії
Вплив на аграрний сектор постраждалих регіонів			
Відбудова аграрної та сільськогосподарської сфер	Великі фінансові витрати	Допомога у вигляді матеріалів та продуктів	Замінування територій
Створення умов для фізичної та економічної доступності продовольства			
Доступні та якісні товари в необхідній кількості	Сезонний ріст цін	Турбота про соціально незахищене населення	Проблеми з постачанням на окуповані території
Забезпечення екологічної безпеки держави			
Покращення екологічного стану держави	Недостатній державний контроль	Безвідходне виробництво	Виробництво ГМО
Відбудова інфраструктури та створення інновацій для повоєнної відбудови			
Відновлення інфраструктури, що постраждала	Погіршення умов праці	Пристаосування системи обміну товарами відповідно до існуючих умов	Низький економічний та фінансовий розвиток віддалених поселень
Поширення ідеї здорового харчування			
Здоров'я та якість харчування	Конкуренція між «швидким харчуванням» та «здоровим харчуванням»	Зниження цін на органічні продукти	Необізнаність про основи здорового харчування

Джерело: побудовано авторами відповідно до [10]

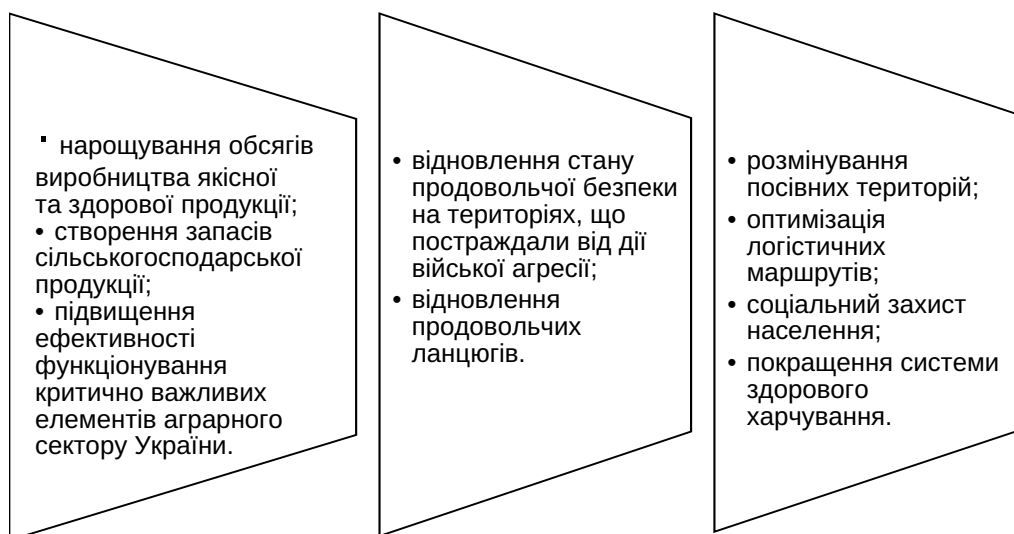

Рис. 4. Результат реалізації пріоритетних напрямків державного врегулювання стану продовольчої безпеки в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними [11; 12]

соціального секторів України для забезпечення ефективності кожного етапу виробництва і реалізації продовольства, особливо в тих регіонах, що знаходяться поблизу лінії фронту та для населення, яке було змушено покинути власні домівки. Дані пріоритетні напрямки врегулювання стану продовольчої безпеки в умовах повоєнної відбудови дозволять ефективно та швидко відновити не лише національну економіку держави, а також і інші сфери виробництва та сільського господарства [9].

Висновки. За останні десятиліття Україна вперше відчуває на собі такі масштабні виклики та ризики. Відбувається знищення

елементів соціально-економічної системи держави: економіка, промисловість, аграрний сектор, соціальна сфера, екологія та населення. Тому, важливим є створення державної програми, що включатиме в себе пріоритетні напрямки відновлення та забезпечення продовольчої безпеки, до якої мають бути включені заходи швидкого розв'язання поточних продовольчих кризових ситуацій, а також заходи, що включатимуть в себе повоєнне відновлення національної та продовольчої безпеки України.

Отже, саме комплексна державна програма охоплюватиме всі національні особливості забезпечення продовольчої безпеки та зможе зберегти баланс у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава (електронний журнал)*. 2023. Вип. 1 (28). С. 115–128. URL: <https://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf> (дата звернення: 09.01.2024).
2. Батигіна О. М. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / О. М. Батигіна та ін. Харків : Видавництво ФОП Шевченко С. О., 2013. 326 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3811> (дата звернення: 10.01.2024).
3. Собкевич О. В., Шевченко А. В. та інші. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналітична доповідь / за ред. Я. А. Жаліла. – Київ: НІСД, 2023. 49 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.04> (дата звернення: 12.01.2024).
4. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. URL: <https://bit.ly/42JDUgA> (дата звернення: 09.01.2024).
5. World Agricultural Supply and Demand Estimates. URL: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0523.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).
6. Impact of the Ukraine-Russia conflict on global food security and related matters under the mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). URL: <https://bit.ly/3uci2r3> (дата звернення: 12.01.2024).
7. Агакерімова Р. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53> (дата звернення: 09.01.2024).
8. Бабич М. М. Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика: дис. кандид. д-ра. екон. наук. 08.00.03. Миколаївськи Національний Аграрний університет. Миколаїв, 2019. 515 с. URL: <https://bit.ly/49hxZLc> (дата звернення: 11.01.2024).
9. Шабатура Т. С., Цимбал Н. В. Продовольча безпека України та світу в умовах війни. Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Кременчук, 15–16 листопада 2022 року). Кременчук, КрНУ, 2022. С. 413–416.
10. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року» від 25.11.2020. директорат розвитку аграрного сектору. Міністерство економіки України. URL: <https://bit.ly/3OkZQIF> (дата звернення: 05.01.2024).
11. Крилов Д. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. *Проблеми сучасних трансформацій*. Вип. № 7, Серія: економіка та управління, URL: <https://bit.ly/3OpJLeS> (дата звернення: 19.12.2023).
12. Сурілова О. О. Продовольча безпека в умовах пандемії. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: «Гельветика», 2021. Т. 28. С. 117–123. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle> (дата звернення: 10.01.2024).
13. Іванюк Н.С., Шевченко А.А. Продовольча безпека України в умовах воєнного стану *Міжнародна науково-практична конференція "Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри*. Одеський державний аграрний університет, (м. Одеса, 01 листопада 2023 р). С. 144–145. URL: <https://bit.ly/3Oqqrhc> (дата звернення: 12.12.2023).

14. Петренко О.П. Фінансово-економічний аналіз ринку зерна як передумова продовольчої безпеки України. *Modern Economics*. 2019. № 13. С. 207–212. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/financial-and-economic-analysis-of/> (дата звернення: 28.01.2024).

REFERENCES:

1. Artemenko L., Marynenko N., Kramar I. & Hats L. (2023). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh viiskovoi ahresii: stan ta perspektvyvy [Food security of Ukraine in conditions of military aggression: state and prospects]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, vol. 28, pp. 115–128.
2. Batyhina O. M. (2013). Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia [Actual problems of legal provision of food security of Ukraine: monograph]. In O.M. Batyhina (Eds.). Kharkiv: Vydavnytstvo FOP Shevchenko S. O. 326 p. (in Ukrainian)
3. Sobkevich O. V., Shevchenko A. V. & other. (2023). Priorytety zabezpechennia stiikosti promyslovosti y ahrar-noho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi viiny: analychna dopovid [Priorities for ensuring the stability of industry and the agricultural sector of Ukraine's economy in conditions of full-scale war: analytical report]. In Ya. A. Zhalila (Eds.). Kyiv: Vydavnytstvo NISD 49 p. (in Ukrainian)
4. Ukraina ta hlobalna prodovolcha bezpeka v umovakh viiny. [Ukraine and global food security in conditions of war]. Available at: <https://bit.ly/42jDUgA> (accessed January 09, 2024)
5. World Agricultural Supply and Demand Estimates. Available at: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0523.pdf> (accessed January 15, 2024)
6. Impact of the Ukraine-Russia conflict on global food security and related matters under the mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Available at: <https://bit.ly/3uci2r3> (accessed January 12, 2024)
7. Agakerimova R. (2023). Vplyv viiny v Ukraini na natsionalnu ta hlobalnu prodovolchu bezpeku [The impact of the war in Ukraine on national and global food security]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 50, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53> (accessed January 09, 2024)
8. Babich M. M. (2019). Prodovolcha bezpeka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Food security of Ukraine: theory, methodology, practice]: dys.... Dr. economy nauk: 08.00.03. Mykolaiv, 515 p. (in Ukrainian)
9. Shabatura T. S. & Tsymbal N. V. (2022). Prodovolcha bezpeka Ukrainy ta svitu v umovakh viiny. [Food security of Ukraine and the world in conditions of war.]. *Innovative modernization of the economy of Ukraine in the conditions of European integration processes – 2022: VII Mizhnarodna naukovo-praktichna konferenciya* (Kremenchuk, November 15nd–16rd, 2022). Kremenchuk: KrNU, pp. 413–416. (in Ukrainian)
10. Proekt rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii prodovolchoi bezpeky na period do 2030 roku» vid 25.11.2020. dyrektorat rozvytku ahrarnoho sektoru. [Draft order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Food Security Strategy for the period until 2030" dated November 25, 2020. directorate of agricultural sector development]. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Ministry of Economy of Ukraine. Available at: <https://bit.ly/3OkZQIF> (accessed January 05, 2024)
11. Krylov D. V. (2023). Problemy zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v suchasnykh umovakh. [Problems of ensuring food security of Ukraine in modern conditions]. *Problemy suchasnykh transformatsii – Problems of modern transformations*, vol. 7. Available at: <https://bit.ly/3OpJLeS> (accessed December 19, 2023)
12. Surilova O. O. (2021). Prodovolcha bezpeka v umovakh pandemii. Naukovi pratsi Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia». [Food security in the conditions of a pandemic. Scientific works of the National University "Odesa Law Academy"]. Odesa: "Helvetica". pp. 117–123. (in Ukrainian)
13. Ivaniuk N. & Shevchenko A. (2023). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Food security of Ukraine under martial law]. *Economy of the 21st century: national and global dimensions: International scientific and practical conference «Braslav readings»*. (Odesa, November 01, 2023). Odesa: ODAU, pp. 144–145. (in Ukrainian)
14. Petrenko O. P. (2019). Finansovo-ekonomichniy analiz rynku zerna yak peredumova prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Financial and economic analysis of the grain market as a prerequisite for food security of Ukraine]. *Modern Economics*, vol. 13, pp. 207–212. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V13\(2019\)-32](https://doi.org/10.31521/modecon.V13(2019)-32) [in Ukrainian].